

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Moravská zemská knihovna v Brně poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké, studijní účely a pouze pro osobní potřeby uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny MZK podléhá autorským právům. Využitím Digitální knihovny MZK a vygenerováním kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky využití, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálu z Digitální knihovny MZK není možné bez případného písemného svolení knihovny.

Hlavní název: **Naše doba**

Vydavatel: **Jan Laichter**

Vydáváno v letech: **1894-1949, 1894-1895**

Číslo ročníků: **2, 1-12**

Číslo výtisků: **2, 1-12**

Datum vydání čísla: **1894-1895**

Stránky: **3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18**

Vítězslav Hálek.

Napsal J. S. Machar.

Před dvacítí roky, v sobotu dne 11. října, pohřbili v hlíně vysehradské mrtvolu devětatřicetiletého Vítězslava Háška. Pohřeb byl jedním z těch, jež potom léta a léta jsou chloubou Prahy a národa. Celá inteligence, spolky s prapory, deputace z venkova, sto dvacet sedm nádherných věnců ze všech končin Čech, černé rámy a rámečky časopisů, veršované elegie atd. — vše svědčilo, že se Čechy loučí s jedním z nejpoblárnějších svých mužů. A pohřeb ten byl zakončením života slunného, málo čím zkaleného. Život Vítězslava Háška byl tím nejšťastnějším životem, jakého se vůbec druhého v české literatuře nenajde. Jako třiatřicetiletý mladík vstoupil »Alfredem« a »Večerními písněmi« do literatury a stál jí rázem v čele. Byl pasován nejen svými druhy, ale i veřejností na velmistra, uznán za dědice a pokračovatele Kollára a Čelakovského. A místo to zaujímal až do své smrti. Druh jeho, Jan Neruda, kolos jak talentem tak vzděláním o několik hlav vyšší, stál v jeho stínu. A v tom roce, kdy se ozvaly signály nových obzorů, myšlenek a forem, kdy vyšly Sv. Čecha »Básně« a hned na to J. Vrchlického »Z hlubin« — zemřel Hálek. Jakoby osud sám chtěl mu uspořiti marného soupeření a jisté porážky. Jeho život posmrtný trval jen několik roků. Jeho sláva byla jistou stranou stále a stále galvanisovaná — ale marně. Chápeme onu snahu i pietu. Lidé ti znali Háška v plném jeho létě, cítili kouzlo jeho osobnosti, viděli jeho význam v spolkovém životě našich literátů, byl jim kdys všemohoucím redaktorem, nejvyšší autoritou — a tyto dojmy a city se přenášely na literární cenu jeho děl. Dosáhli konečně i toho, čeho se spisovatel českému dostati může po smrti jako nejskvělejšího losu: postaven Háškoví pomník a vydány jeho spisy v slušné úpravě. Jinak náleží jméno jeho dnes literární historii, jež má pro ně několik určitých frasí.

Nesamostatnost a nepůvodnost tkví na většině prací Hálkových. Obnovenému kultu Máchovu platilo první jeho dílo: »Alfred«, báseň lyricko-epická. Stíny »Máje« zkřivené a zkarikované tančí po každé stránce. Popisy přírodní, legie kostlivců, rozpory duševní jsou matným a nezdařeným napodobením většího vzoru. Při čtení neubráníte se pocitu, že básník pohybuje se nejistě na poli cizím, jeho vloze neodpovídajícím. A kolikrát se takový faux pas opakoval, než Hálek sám sebe poznal a našel!

Jeho »Večerní písně« v témž roce (1858) vydané, jsou dítkami Heineovy »Knihy písní«. Je ovšem vytrháno včelám německého poety ostré žahadlo, — jakož vůbec Hálkovi chybí satira, ironie, sarkasmus, humor — zbývá jen sladkost a sentimentálnost a s nimi Heineův aparát přírodní: slavík, růže, hvězdy, měsíc, sad a les. Opěvaná dívka zjevuje se mezi tím jako sestra andělů, zamilovaný básník vykračuje si před ní v póse, jaká se mu zdá být nejvznešenější: jako prorok, zvláštní dílo stvořitelovo, kněz krásy bohem pomazaný a chlouba národa. Průhlednost a zpěvnost těchto písní byly dobrým průvodním listem: knížka ta dožila se takové řady vydání, jako žádná druhá kniha v Čechách, a byla a bude dlouho zdrojem textů pro skladatele hudební.

Radostné přijetí obou těch knih vyplývá ze situace literární. Kollár, Čelakovský, Koubek, Havlíček byli mrtvi, Jablonský, Vocel a Erben se odmlčeli — mezi staršími neměl Hálek soupeřů. A ze soudruhů byli Sabina, Frič, Pflieger talentové nepatrní s těžkopádnou formou, Heyduk nevyspělý a Nerudovo »Hřbitovní kvítí«, čerpané taktéž ze zdroje Heineova, odpuzovalo tím, čeho se Hálkovi nedostávalo: satirou, ironií a sarkasmem. A nad to »Hřbitovní kvítí« nebylo ohlasem »Knihy písní«, jež už měla pevné místo v literatuře vůbec, ale »Romancera« a »Posledních básní«, nad nimiž visela čerstvá klatba. »Večerní písně« musily býti v tomto suchopáru květnatou svěží loukou. Nalezly radostné echo všude, staly se úhelným kamenem popularity Hálkovy. Dvěma třem generacím byly zákonníkem lásky a celé armádě drobných poetů nedostižitelným vzorem k následování.

Vůně jejich vyvanula. Nerudův varovný hlas, jenž se ozval hned po jich vydání, má dnes plnou platnost: je to látka (láska), která nejvýš pro deset krátkých písní dostačí . . . jinak stává se personifikovanou monotonií . . .

Hálek viděl a cítil, že odtud spočívají na něm zraky celého národa s dychtivostí a nadějí. Čekaly se z jeho péra veliké věci. Byl řaděn již bona fide k prvním básníkům slovanským. Mluvílo se o Puškinu, Mickiewicz, byl-li Hálek s někým porovnáván. Ký div, že se snažil dolétnout tam, kde jej míti chtěli. Rozpínal perutě k letům, k nimž síla jejich nedostačovala. Tak přinesl rok 1859 dvě delší lyricko-epické básně: »Krásná Lejla« a »Mejrima a Hussejn«. Nějaký Alfons vzbouří se proti králi, je přemožen a uvězněn. Jeho milenka Lejla jde před krále a tančí před ním. V nestřeženém okamžiku obdivu slíbí jí král vše, čeho si žádá — ona žádá svobodu Alfonsovu. Láska zvítězí. Ideální názor na lásku, pravda, ale platí o provedení to, co polský literární historik Maryan Zdziechowski řekl o Hálkovi: »Idealismus jeho trýská ze srdce, ze srdce až dětinského, tak že někdy se dotýká samých hranic komičnosti.« Vedle toho, co bylo asi Hálkovi popudem: tanec Herodiady a hlava Jana Křtitele. (Matouš 14. kap.), je »Krásná Lejla« komickou hrou stínů, vržených velkou tragedií na plátěnou chvějící se stěnu.

Do šlepějí Byronových a Mickiewiczových vstoupil Hálek »Mejrimou a Hussejnem«. Džaur Hussejn se zamiluje do ženy paše Mehmeda, vstoupí do jeho vojska, dostane se mu vůdcovství, v rozhodné bitvě přejde ke svým a zahyne s Mejrimou. Zamilovaný džaur, žena z haremu, orient — Byron, v druhé části Konrád Wallenrod. Začátek pak (apostrofa Hussejna jedoucího na koni) podobá se dočista začátku Malczewského »Marie«. A obsah konečně? Zase láska. »Básník je jako gymnotus electricus; vydav silnou omračující ránu, má pak jen vždy slabší a slabší rány pohotově, až konečně všecka síla ujde,« pravil Neruda dále ve výše zmíněném posudku »Večerních písní«. »Mejrima a Hussejn« byly poslední touto ranou. Nezmiňujeme se prozatím o obsahu povídok prosou, jen tolik podotýkáme, že motorem každé je rovněž láska, buď šťastná či nešťastná, čili jak se tomu rozumělo: dostali se — a bylo dobře; nedostali se — a jeden neb oba zahynuli.

Hálek již sám tušil, že nutno obrátiti.

*

V roce 1860 vydal tři tragedie: »Carevič Alexej«, »Záviš z Falkenštejna« a »Král Rudolf«, jimž v roce 1861 následoval »Král Vukašín«, 1862 »Sergius Catilina«, 1864 »Amnon a Tamar«. »Máme svého Shakespeara!« volalo se po Čechách po provozování prvních

dvou kusů. A tím mimoděk nalezeno pravé slovo. Hálek je Shakespearovec každým coulem. Valná část dramát velikého Brita vydána byla již v českém překladě. Shakespearovská manie zavála k nám, jako dosud všecko, ze sousedních Němec a nesamostatný talent Hálkův byl jím přitážen jako pilina magnetem. A kletba všech imitátorů stihla i jej. Napodobit hranatosti, hrubosti svého vzoru, charakteristika jednajících figur, ovzduší doby, barva místa, hluboká idea na dně kusu, dramaticčnost a tragika — to bylo nad jeho síly a nadání. Při čtení všech těch prací se vám zdá, že slyšíte jedno vrzající kolečko, jímž se celý ten stroj pohybuje pracně ku předu; v každém kuse jest nějaká »černá duše«, nějaký sluha či přítel hlavní osoby, jenž našeptává, svádí, radí — a ku konci praskne a padá s rekem. V Alexeji zove se Kikin, v Záviši Ruperto, ve Vukašinu Nikola, v Amnonu Lionardo, v Catilinovi jest jich několik. A předkem všech jest Jago z Mouřenína benátského. Rekové těchto dramát jeví se vedle nich ve většině situací jako dokonalí hlupáci. Jinak jsou pathetickými řečníky, mají dlouhé monology a umírají s ariemi a při bengalu jako hrdinní tenoři. Ženy jsou vesměs nesnesitelné. O psychologii vůbec nemožno mluvit.

Studíí ku svým dramátům nekonal asi žádných. Historická pravda mu byla ničím. Car Petr zastihne Alexeje u jeho milenky (Hálek jistě ani nevěděl, že byl Alexej ženat, jinak by byl tuto nechutnou scenu zlepšil), v Catilinovi přirovnává se Cethegus k Herkulanu, sopkou zasypanému, v Záviši, Rudolfu, Vukašinu jsou historickými jen dvě, tři jména. Tedy: hrubá imitace, nedramaticčnost, slabá charakteristika, žádná psychologie, žádné ovzduší, nehistoričnost jsou znaky těchto tragedií, a dodáme-li, že Záviš z Falkenštejna, nejlepší z nich, jest jednou z poměrně slušných českých tragedií až po naše dny — neznačí to zvláštní cenu tvorby Hálkovy, ale chudost a ubohost tohoto druhu v dramatické literatuře vůbec.

Mohlo by být omluvou, že tyto kusy psal básník poměrně mladý a nevyspělý, dobrá. Ale z pozůstalosti Hálkovy uveřejněn zlomek tragedie »Jiří z Poděbrad«, psaný v posledních letech jeho činnosti, a ten se podobá na vlas vytčeným pracím z mládí. Jiří je rhetor bez masa a kosti, mnich »Bosák« jest oním vrzajícím kolečkem, »Paleček« potomkem Shakespearovských šašků, a každý prostřední literát, jenž přečetl tyto dva akty a dřívější práce Hálkovy, mohl by tuto tragedii docela v jeho duchu dokončit.

Drama nebylo polem Hálkovým. Byl tam touhou a vůlí, větší než jeho síly, vehnán a ztroskotán. Brzy se ozvaly přísné a spravedlivé hlasy, ukazující na tento nepoměr. Hálek psal a psal, poslední jeho tragedie »Amnon a Tamár« přímo propadla. Nechutná, ba hnusná látka, vzatá ze starého zákona (Samuel II, 13) přeložená do nějakého italského města a zpracovaná co nejbídněji (v literární historii má děravý plášť, jímž se vůbec u Háalka přikrývá všechno: »oplývá lyrickými krásami«), provozována byla asi před šedesáti lidmi. Nezdar ten Háalka bolel hluboce a dlouho; po desíti letech vydáváje práci tu tiskem, praví mezi jiným: »Přiznávám se, že jsem kus ten psal pro více lidí, než kolik se jich vejde na čtyřicet sedadel a do pěti loží; když jich však přece více se nesešlo, viděl jsem v tom pokynutí, abych dramatické své péro poodložil, což jsem věrně učinil, neboť vnucovati se, třebať v divadle, nenáleží mezi moje intence umělecké.« Chápeme uraženou hrdost, ale Hálek v nitru cítil zajisté, že není vše v pořádku, a že to obecenstvo má přec trochu pravdy. Že ji mělo i při »Vukašínovi«, dovídáme se jinde. »S knížetem Nikolou« (panující dosud kníže černo-horský), »bavil jsem se«, vypravuje Hálek v jednom cestopise, »hlavně o věcech uměleckých. Nevím, zdali mě to čtenáři moji již odpustili, že jsem napsal ‚Krále Vukašina‘, já si to odpustil tak dalece, že mám předsevzetí ‚Krále Vukašina‘ pracovati znova, třeba se tím v novou nemilost uvrhl. Kníže Nikola píše také ‚Krále Vukašina‘, a tuť je přirozené, že otcové sourodných dětí bavili se osudem těchto dětí. Já neomlouval nezvedenost svého kluka ničím; snad i to poslouží jiným.« Jemné přiznání mezi řádky, a čin z přesvědčení následoval: Hálek skutečně dál nepsal pro divadlo.

*

A zase napjal slabá křídla svá k velikému rozletu. V r. 1864 vydal nejdelší svou lyricko-epickou báseň »Goar«. V nějaké zemi vládne nějaký ukrutník, Goar. Lid se proti němu vzbouří a vyžene jej. Goar odejde do nějakých hor, stykem s přírodou a láskou k nějaké Marfě zjemní a změní se; když pak uslyší, že usurpátor chce se zmocnití jeho bývalého trůnu, vytáhne v čele horalů proti němu, porazí jej a padne sám.

Kritikové naši praví, že měl Hálek dva reelní popudy k této básni: přírodní, cestu do Tater, již vykonal v roce 1862, a dějový, polské povstání r. 1863. Prvý připouštíme, druhý nedá se nijak

motivovat. Však i ten prvý je dosti divný: scenerie přírodní je zrovna taková, jako byla v »Alfredu« a »Mejrimě a Hussejnovi«; dělá dojem divadelních dekorací z výpravných her. Jak jinak živěji plastičtěji líčí Hálek Tatry ve svém cestopise! V »Goaru« člověk nevidí praničeho. Básník líčí vodopády slov a rýmů hory, lesy, večery, jitra, západy slunce, noci — ale jsou to jenom slova. Jistě sám ve své fantasii věci vypisovaných neviděl. A tu je rozdíl mezi popisy Máchovými, Byronovými a Hálkovými. Ty tam plastické, viděné, zde vše neurčité, v modrém dýmu a povodni zbytečných slov.

Chválí se též jeho apostrofy volnosti a svobody. Přečtete si začátek »Goara«:

Volnosti! Národů ty zlaté věno,
šlapána člověkem až k ustrnutí,
ty dítě bolestného procitnutí
a vražděné zas, sotva narozeno!
Buď pozdraven, ty svite v tuhé mlze,
ty růže spanilá a plná těchy:
tvé kořeny — to lidstva dávné vzdechy,
a rosa tvá — to horké naše slze.
Tys píseň písní, kterou lidstvo skládá;
kdo slyší tě, okřívá v srdci vřelém,
kdo pojme tě, stává se spasitelem,
kdo zpívá tě, na kříži v bolech strádá.
Ty chráme velebný! atd.

a porovnejte třeba známé místo z Childe-Harolda:

Přec, svobodo, tvůj prapor potrhaný
jak hromoklín vlá větru na vzdory,
hlas polnic tvých, ač mroucí, udolaný,
vždy přehlaholí bouřné vichory!
tvůj strom je květů prost a bez kory,
již sekera mu sráží; ale šťáva
ti bují v kmeň atd.

Obsah skoro tentýž. Ale u Háška slova, obrazy sobě odporující, se potírající a nepřipadné (kořeny — vzdechy; dítě bolestného procitnutí, hned vražděné — velebný chrám), u Byrona každé slovo kapkou vřelé, živé krve. Nechceme tímto porovnáním Háška snižovat, jenom ukázkou uvádíme je, jak se básní hlavou a slovy, jak srdcem a krví.

Lásku líčí Hálek zde, jak všude, prastarým tradicionálním způsobem: on a ona se uvidí, on již nemá pokoje, těká v přírodě, monologuje pod hvězdami, rozpráví s květy a ptáky — ale i u ní

není jinak. Konečně si lásku vyznají, padne polibek a nyní tonou v štěstí.

Literární fráze slaví »Goara« jako veledílo, skvost v řadě prací Hálkových; dnes jej odložíte s pocitem sklamaní; v duši vám zní po něm hluchý chaostický přívál neurčitých, šedivých tonů a pranic víc.

*

Roku 1865 podnikl Hálek cestu na jih a východ. Sedě na Tersátu nad Rjekou díval se na moře. »Ohromné ostrovy, které z něho vystupují, zdají se ti jako mraky na jasném nebi. Tam bělá se vesnička, tam město, tam hrady Frankopánovy, po němž ostrované a vínodolci dosud nosí smutek odívajíce se černě...« Tu jest popud k básni »Černý prapor«, jež vyšla roku 1867. Děj jest zase Hálkovský: Nějaký Milan vyrve svou otčinu, nějaký ostrov z poplatnosti nějakého cara. Za jeho nepřítomnosti namluví sestra jistého kapitana, Zéna, Jelence, nevěstě Milanově, že jí byl nevěrným. Jelenka se utopí a Milan pak věnuje se blahu svého lidu. A zase vše zbásněno jen slovy a hlavou. Postava Jelenčina, o níž kdysi padlo slovo: že jest jednou z nejkrásnějších dívčích postav v poesii vůbec, a jež se pak opakovalo a opakuje do dnes — pohybuje se na několika stránkách jako loutka a jako loutka padne do vody, proslavená elegie Milanova za ní jest titěrnou slznou rhapsodií starého genu. A »lyrické krásy«? Musili bychom opakovati to, co jsme řekli při »Goarovi« Jedno pěkné opravdu místo jsme našli. Mohlo by státi vedle nejkrásnějších čísel sbírky, v »Přírodě«. Je to pobíhání hravého větríku. (Spisy, II. 284—85.) Ale jen to jediné. Děj básně jest i dosti nejasný, což je u Háleka řídkostí. Zéna vypravuje Jelence o svém milkování s Milanem a podá jí na důkaz list:

Jelenka vzala list a sotva stihla,
že slova tahů známých v něm se mihla:
anižby četla, vznítla se v tváři ...

Byl list psán Zeně, či Jelence? Vzala jej Zéna snad? Jelenka sama řekla pak: »To psal tobě.« Milana všickni lidé na ostrově znají jako člověka statečného, opatrného i dosti lstivého (chování jeho vůči carovi) a přec se dá zajati kapitanem, bratrem Zény, jenž jej vydá carovi. Zdá se, že jeho pověst byla lepší než on sám a tím připomíná zas ony hrdiny z Hálkových tragedií, jako kapitan zdá se být bratrem Kikina z Alexeje.

Moře, jež popisováno jest v »Černém praporu«, jest pendantem k horám v »Goaru«. Dělá dojem barvotiskové mariny.

*

Hálek snažil se otevřítí poesii naší nové krajinné horizonty. V »Mejrimě« Orient, v »Goaru« hory, v »Černém praporu« moře. Vůle tu byla. Než vykonání této úlohy zůstalo jeho nástupcům. Svatopluk Čech illustroval Kavkaz a moře Černé, Vrchlický Středozemní a Severní, Zeyer se pokoušel svým způsobem o Orient. Než i tam, kam Hálkova slabá perut se nyní sklonila, v nejstrašnější periodu našich dějin, v dobu pobělohorskou, neurval palmy. »Václav z Michalovic« je dosud nejlepším květem, vyrostlým z té půdy.

Hálkovy »Dědicové Bílé Hory« vyšli r. 1869. Jest to nepodařené vlastenecké mysterium. Básník pustil plně úzdu své fantasii, allegorisoval, symbolisoval, kde se co dalo. Krvaví dědicové bělohorští Lamormain, Dominicus a Jesu Maria, Jakub Bassevi, Lichtenstein, Udavač svaté inkvisice, šarlatán, chtějí dobiti zuboženou Matku Vlast. Genius ji zachrání. — Hlubokého vlastního názoru na tuto strašnou fási našich dějin u Háлка, jak se samo sebou rozumí, nenajdeme. Jemu je tím, čím je slavnostním řečníkům a básníkům proslovů: strašlivým neštěstím, jež připravili katani a vrahové šlechtnému, zcela nevinnému národu. O koloritu, charakteristice nemůže býti ani řeči. Básník se dívá na celou katastrofu s hlediska, abychom tak řekli, mladočeského tábora, pořádaného v letech šedesátých. V »Michalovici« naopak přeložil Sv. Čech své stanovisko do XVII. věku, odtud jiný zorný úhel, živost, pravděpodobnost a ovzduší. Dobré části v Hálkově básni: vypravování houslařů, bezejmenného, žebráka-slepce, dívky, matky mohla by státi jako důstojná čísla jeho ballad, patří k nim barvou a provedením. V závěrečná slova Genia vložil Hálek své politické credo:

Však jedno dám tí na té pouti věnem — —
chudobnou chýši v lidě zuboženém,
v ní mysl prostou, srdce dětinné.

(Kollárova pastuchova chýžka!)

Ó setrvej v tom pohostinství čirém,
vždyť zrodí v něm se slovo plamenné,
jež život dá, až zpěv váš zavzní šírem:
jsme bratry slovanského plemene.

*

Domníváme se, že v »Marišce«, krátké starší povídce prosou, je zárodek k poslední Hálkově lyricko-epické básni »Děvče z Tater« (1871). Pozměnil poněkud děj, přidal k němu reminiscence ze své tatranské cesty, ovšem zpracované a zidealizované, jak to byl již učinil v »Goaru«, tak že mimo jména nemá jeho scenerie s Tatrami zase pranic společného, a báseň byla hotova. Tomeš a Katuška se milují. Přijde jakýs turista a v Tomši se vznítí žárlivost a jde tak daleko, že chce zničit život svůj i milované dívky. Tomeš je přívozníkem, veze Katušku rozvodněnou řekou, odhodí schválně bidlo a oba plují jisté smrti vstříc. Tu však mu Katuška ukáže bezdůvodnost jeho žárlivosti, a v nejhorší chvíli vysvobodí oba onen cizí turista. Již z obsahu vidno, že v Hálkově duši nastával nový obrat. Sestoupil z kothurnu, kde znal a opěval krále, knížata a reky a zvolil si prosté lidi. Ale nešel tak daleko, aby zapřel své tradice. Tomeš mluví jako převlečený bratr Goarův, Katuška je sestrou Marfy, Jelenky a všech těch milujících Hálkových žen bez krve.

*

»Děvče z Tater« bylo posledním dílem, jež napsal Hálek v žoldu cizích duchů. Po něm nastal obrat dokonalý. Během vytčené činnosti psal básník sice tu a tam kratší básně, jež shrnul při prvním vydání svých »Spisů« pod titul »Ballady a romance« a psal je dál až do své smrti, ale vše to bylo jaksi mimo, jakoby si na tomto druhu nezakládal. Prvé z nich: »Nekřtěncova dušička« a »Sejček« byly jeho prvými otištěnými pracemi vůbec (1854). A přec tato sbírka ballad jest vedle cyklu »V přírodě« a »Pohádek z naší vesnice« výronem nefalšovaným čisté individuality Hálkovy, jedním z tří pilířů, na něž se bude opíratí jméno Hálkovo jako poety.

»Pohádky z naší vesnice« posmrtní dílo básníkovo, tvoří s »Balladami a romancemi« jeden řetěz. Jsou z jedné výhně a jednoho kovu. Náleží-li dřívější knihy Hálkovy literární historii, patří tyto literatuře. Zde je dech života a tep krve. V nich můžete zrovna nahmatat čistou duši básníkova.

Hálek byl dítě venkova. V mělnické krajině stála jeho kolébka. Rovina do šíře a dále s památným Řípem v horizontu. Přečtete si začátek »Cestopisu na Oupor« (Spisy, X. 63) pěknou lyrickou to báseň v prose, a z každého slova vycítíte, jak byla krajina ta básníkovi mila. Lid její má pověst po Čechách. Tvrdé lebky, básnivá duše, vznětlivá krev, jakýsi nádech furiantství a náklonnost k romantičnosti. V té krajině mezi tím lidem žil básník svá dětská léta,

jichž dojmy trvají v duši po celý život a na sklonku jeho se ozývají nejsilněji. A po celou jeho literární činnost vtělovaly se dojmy ty v drobné básně (i jeho povídky vyšly z téže půdy) a naposled, jako by tušily samy konec života, vytryskly celou knihou »Pohádky z naší vesnice«. Typy, sceny, zkazky, nálady, příběhy, jež básník kdys viděl, slyšel, zažil, vtěleny jsou v živé slovo. Podány jsou jadrnou mluvou, prosety originálními obraty z řeči lidu, a zpracovány tak, že nemožno jich napodobiti, aby nebyl okamžitě poznán vzor. Samy nemají reminiscencí téměř žádných, a zachvěje-li někde ton Erbenův, neb zavzní-li něco puškinovského, nese to jen podobná látka sebou. Je v nich rázovitost a českost Mánesových figur z jeho ilustrací k národním písním. Někde básník poslední strofou roztrhává obraz, někde zlomí špičku pointy, jinde ukončí kovové souznění měkkým sentimentálním akkordem — ale i v tom je kouzlo. »Balladami a romancemi« a »Pohádkami z naší vesnice« platil básník tu největší a nejkrásnější daň své mladosti a rodné vísce, jakož cyklem básní »V přírodě« splatil jí svému jedinému pravému učiteli.

*

Sbírka »V přírodě« vyšla ve třech svazkách v letech 1872—74.

V ohledu formálním a estetickém byly jí učiněny mnohé výtky a závažné tak, že až po dnes mají platnost (Dr. J. Durdík) — ale Hálek neměl ani špetku té vzácné umělecké vlastnosti, již jeho druh, Neruda, byl obdařen v míře až příliš vrchovaté — autokritiky. Co napsal, napsal, a co napsal, vydal, jak bylo napsáno. A tak duše Hálkova je vyslovena celá, je to duše malá, neumělkovaná, nestrojená a vyslovena neumělkovaně, nestrojeně. Dojem je slabý, ale v podání harmonický.

Dívá se na přírodu okem dítěte. Ano. A mluví o ní jako dítě. Pozoruje a popisuje vše od ptáka až k pavouku, od stoletých stromů až k drobným kvítkům, od hřmění hromu až k zašlestění větru. Hlubších věcí nevidí. Boj o život, nepodajnost, vzdor a nepřátelství hmoty proti životu mu ušlo. Byl idealistou. Příroda je mu největší poesíí, studnicí krásy, matkou moudrosti a prvním zákonem. Co proti ní, je špatné. Spravedlnost jest jen u ní, ne v paragrafech, bůh jen v ní, ne v psaných literách a v pachtu Vatikánu. Před ní jsme si všickni rovni, ve svém lůně pohostí ona stejně kosti žebráka i krále.

Lidská sláva — polní tráva.

Zajímavě, jak Hálek slevil ze svých snův o velikosti a posvěcení básníka. Vůči tomu všemu, co vidí v přírodě, scvrká se básník na zpěvavého ptáka, jenž má svůj čas písní, na růži, jež má čas svého květu — potom je konec. Z jeho slávy nezbude nic víc, než z nádhery léta: pár sýkorek cvrlikajících v sněhu po nahém proutí a vida to, má básník už jen jednu prosbu: Jen zevšednět mi nedej, bože! ...

Po dlouhém a dlouhém bloudění našel se Hálek a našel se ještě v čas. Vyslovil vše, co bylo v něm z minulosti, vyslovil všechny své názory, pocity a pozorování k nimž dospěl během let — a umřel.

Byl by ještě přinesl něco nového veršem? Pochybujeme. Jeho obzor nebyl veliký, jeho talent neměl mocných křídel — byl by se opakoval. »Vše co měl, to vyzvučel ...«

*

Prosou napsal Hálek celou řadu povídek z vesnického života, všechny téměř, jak jsme se již zmínili, na jeden motiv: láska. Na všech lze dokumentovat, jak hlubokým životním přesvědčením mu byla výše zmíněná pravda: co proti přírodě, je špatné. Mají-li se dva rádi a nedostanou-li se, je to hřích proti přírodě, a dostaví se tragický trest: hynou. Smrt jejich je však pro ně, jak to v tragediích zákonem, usmířením, pozůstalí, ^{kteří} jenž jim bránili neb je rozvedli, pykají zlomeným životem.

Po několik let byli všem těm pracím kmotry Fr. Pravda a Bož. Němcová, románu »Komediant« Tylův »Poslední Čech«. Zvolna a pracně se dodělával Hálek jakési samostatnosti. A jen tím, že vracel se k vzpomínkám z rodné vísky.

Přečtěte si začátek »Muzikantské Lidušky« :

»Toníčku, kdo dýl?«

»Co pak, Liduško?«

»Dívejme se sobě do očí, kdo dýl?«

A Toníček se díval s Liduškou do očí, kdo dýl?«

Svatý bože, co to za krásné oko! atd.

Poznáváte ty tony? Ano, jakoby to bylo čarovné duetto ze Smetanovy »Prodané«. A místa podobná se množí. »Náš dědeček« jest již roztomilá povídka, »Na statku a v chaloupce« stojí slušně po boku »Pohádkám z naší vesnice«. Ba ještě víc. Povídka ta jest jednou z nejlepších prosaických prací. Zvláštní porovnání vtíralo se

mi při čtení. Promítněte Zolův ohromující »Hřích abbé Moureta« z jeho francouzské výše k nám do Čech: v průmětu tom stojí Hálkova povídka. Málo tu reelního, jen několik tahů, stafáž bujná, skorem až fantastická, děj nemožný — ale povídka přec jen pěkná, a v řadě Hálkových prací neobyčejně pěkná.

Povídka ta vyšla v roce 1873. A hned na to Hálek obrátil. Snad působením Turgéněva změnil způsob své tvorby. Dřív povídky dějové, nyní kreslení typů. Dřív podivní hrdinové: muzikanti, zamilované děti, čeledínové, selští hoši, přívozníci — nyní vesnické rarity: sběhlý student, vysloužilý husar. Dřív ideální opomíjení všeho všedního, teď vyhledávání drobných detailů a drobnůstek, úzkostlivé až popisování, záliba v klidu a pravdivosti. Snad se tu otvíral nový obzor péru Hálkovu, snad tu čekaly větší žně — smrt si ponechala odpověď.

*

Ve feuilletonech, jichž je asi 600 složeno v »Nár. Listech«, dotýkal se Hálek všech běžných otázek našeho literárního, společenského i národního života, a činil to s vřelostí a otevřeností jen jemu vlastní. Vidno z nich, jak mu ležely na srdci zvláště »Národní divadlo« a »Umělecká Beseda«. Causerie tyto nevynikají duchem a vtípem, ale přesvědčujícím ohněm a poctivostí, jež mile dojmají. Jeho cestopisy líčí plasticky a po dnes, třeba se nemohly rovnati Nerudovým, dobře se čtou.

*

Hálek byl talent druhého řádu. Pustota, jež panovala v literatuře, když on vystoupil, přátelé, zaslepení jeho osobním milým zjevem, nedostatek poctivé kritiky v čas, podkuřování popularitou, získanou milostnými veršíky, postavily jej na místo, jemuž neodpovídaly jeho síly, pro něž on nevyrostl. A vším tím tlačěn, věře v sebe tak, jak v něj věřilo okolí, hnal se Hálek šíleným letem k výškám, kam nikdy nemohl doletnout.

Nedostatek autokritiky vězel v jeho malé sečtělosti a velké víře v sebe. Co není ve mně, jinde nenajdu, říkával. Věřil theoreticky v jediný pramen poesie, vlastní duši, v praxi po celý život podléhal těm několika autorům, které za dob studií přečetl.

Jeho pravá poesie jest lesní studánkou: čistá, průhledná až ke dnu a svěží. Hálek nemá hloubky a nemá tajů. Nemá jediného verše, jenž by otvíral perspektivu duši čtenářově; nemá jediného

tónu, jenž by vzbudil delší echo neb rozvlnil ji k harmonickému souznění. U něho nenajdete mezi řádky praničeho. Řekl jen to, co napsal. Porovnejte jej s Nerudou. Za dvacet roků nenajdete v Hálkovi víc, než dnes — bude-li jej vůbec kdo číst — za dvacet roků však bude teprv známo, jakým nedoceněným zjevem — vzdor těm chválám dnešním a prázdným hymnám — byl Neruda. Výšku horských velikánů možno posoudit jen z dálky, v té dálce však se malé kopce ztratí docela. Hálek měl význam a patřil době, kde žil, Neruda jde v budoucnost.

*

Spisy Hálkovy byly vydány v 11 dílech tiskem a nákladem dra. Ed. Grégra (1878—87). Mimo některé maličkosti (letopočty, kdy napsány práce v dílu VI. a VII., vynechání motto k »Večerním písním«, postrádané označení původních tří cyklů sbírky »V přírodě« a pod.) vytýkáme jedno: Spisy měly být vydány *všecky*. Kde jsou kritiky Hálkovy? Kde jeho aforismy z Lumíra? Kde jsou ony dvě »Večerní písně«, jež Ot. Mokřý sdělil ve feuilletonu Nár. Listů v den slavnosti odhalení pomníku Hálkova? A byly-li pojaty tak slabé práce, jako »Pan Suchý«, »Samička«, proč byly vynechány jiné? U Němců v podobném případě vydal by podnikavý nakladatel — konkurent, vydání svoje a úplné — český autor tu naději nemá. Literární názory Hálkovy roztroušené v jeho kritikách, úsudky o současných spisech hledejte si tam, kam je před 30 a 35 roky psal. A přece jsou to literární dokumenty!

Očekáváme, že »Sebrané Spisy« Nerudovy podobných výtek nevzbudí. Byl by to neodpustitelný přečin.

Časové směry a tužby.

Uvažuje T. G. Masaryk.

Není již pochybnosti, že prožíváme vážnou národní krizi, krizi to netoliko politickou, ale i literární a sociální vůbec. Více než neklidný vývoj politický, k němuž nyní až jednostranně téměř všechna pozornost jest obrácena, nasvědčuje tomu, že osnovné a základní idee našeho národního programu musejí být znovu ohledány a posouzeny, aby se ukázalo, co je v nich zdravého, co nezdravého. Máme toho všichni zkušenost, že ne mnohým i veřejně činným mužům tyto základní a osnovní idee našeho národního programu jsou dosti známy, alespoň že nejsou si jich jasněji vědomi, a proto i z této příčiny je na čase, optati se, na jakých že ideách vůbec se vyvíjíme, jaké tužby a cíle práci národní určují směr, co chceme, kam spějeme, kterými prostředky dosahujeme a nejjistěji dosáhneme svých ideálů českých?

Máme ideály české?

Dojista jsou ideály české. Národ český měl a má své zvláštní kulturní, své zvláštní světové poslání; jest však úkolem nás žijících, hledajících, bojujících, abychom si smysl našeho historického úkolu co možná určitě a jasně před sebe představili.

Z toho úsilí zrodila se studie o Kollárovi, podaná čtenářstvu »Naší Doby« v minulém ročníku. Aby Kollárova idea náležitě byla objasněna historicky, jak totiž vznikla a působila z celého a v celém vývoji národním, přirozeně musil jsem prohlédnouti všecek vývoj od počátku t. zv. znovuzrození. Ukončil jsem studii svou výkladem doby Havlíčka a Palackého, ukázav, jak Palackého politický program založený je v podstatě na týchž ideách, na kterých Kollár zbudoval svou slovanskou ideu.

Tu chci pokračovat, abych si mohl dát účet ze směrův a tužeb, které zmítají náš nynější veřejný život: chceme-li plně pochopit ty

naše směry a tužby, musíme si je netoliko logicky, čistě věcně uvědomit, ale chceme také vidět, odkud se vzaly, odkud jsme je přejali, co je v nich našeho, co staršího a cizího. Odtud tedy kritický rozhled po celém znovuzrození. Kollár proto vyložen obsírněji, že v něm soustředěny všechny ty základní idee, na nichž náš národní program ještě stojí, třeba je již proudem časů novějších velmi rozviklaný a rozhlodaný.

Že však k objasnění směrův a tužeb dne počínám tak z daleka, má, ne-li důvod, tedy ten dobrý účín: netřeba je sestupovati hned na arénu denní polemiky, je dobře napřed ty různé bojovníky a harcovníky co nejkliidněji prohlédnout si s vyvýšeného místa — takto orientování můžeme se pak účastnit i boje samého.

Naše znovuzrození, počínající v druhé polovici minulého století, není ještě ukončeno; naše doba je pokračováním toho historického procesu, který právě pod jménem znovuzrození rozumíme. Běží tedy o to, vystihnout ty duchovní kulturní síly, které v době té a zejména v době, již prožíváme, jsou činný.

Prvé období našeho znovuzrození lze vésti až po účinnější vystoupení Jungmanna, tedy asi k r. 1810. Toto první období charakterisováno je *Dobrovským*.

Dobrovský sám a jeho stoupenci budují na humanitní a osvícenské ideí minulého století: program národní spočívá na této filosofické ideí humanity a jeho hlavní obsah je uvědomování slovanské a české.

Druhé období je vyznačeno *Kollárem* a *Jungmannem* a sahá asi k roku 1848tému.

Kollár ideu vlasteneckou zakládá filosoficky na humanitě, pojaté ve smyslu německé literatury, hlavně Herdera. Humanitou odůvodňuje se a hájí idea národnostní a národnost česká pojímá se v širokém rámci národnosti slovanské. Idea slovanská je idea Kollárova a celé doby: slovanství a vlastenectví heslem všeho literárního snažení. Slovanská přítomnost a česká a slovanská minulost, nekriticky a neúplně poznávaná, je národním vodítkem.

Doba třetí, doba to *Havlička* a *Palackého*, sahající od zjevnějšího ruchu revolučního až do prvých let osmdesátých, doplňuje národní program literární a theoretický programem politickým. I Palackého program politický vrcholí v ideí humanitní a z ní logicky vyrůstá. Národnost česká pojímá se méně všeobecně a abstraktně nežli v dobách předchozích — »Čech, ne Slovan!« zní heslo Havličkovo.

Čech znamená přesněji a přirozeně s hlediska národního širší lidové vrstvy a tudíž in concreto rolnictvo, menší měšťanstvo, dělnictvo. Odsud Havlíčkův politický a literární program více lidový než Palackého, jenž zase zakládá program práva historického, úže politický s hlavním úkolem: v souhlase s ideou humanity nalézt národní i politickou shodu s Němci.

Politické úsilí Palackého přirozeně přivedlo k lidovému programu Havlíčkovu program šlechty, jakožto privilegované do té doby držitelky politických práv.

Období naše — od počátku let 80tých se počínající — na prvý pohled charakterisováno je intensivnějším ruchem netoliko politickým, ale především literárním a sociálním; abychom hlavní ženoucí síly jeho postřehli, je tudíž potřeba, obhlédnouti se po literárních směrech doby předchozí, doby Palackého a Havlíčkovy, tím nalezneme spolehlivé vodítko pro pochopení neklidné práce dnů našich.

*

Vyloživše politickou stránku období po Kollárovi a ukázavše, co společného je s dobou kollárovsou samou, především rozhled ten doplníme obzorem po tom, jak slovanská idea po Kollárovi vyvíjela se současně s politikou v oboru literárním, uměleckém a kulturním vůbec.

Tu vracíme se přirozeně k heslu Havlíčkovu: »Čech, ne Slovan.«

Heslo to nemělo dosah malý. Havlíček přece prvý z Čechů poznal skutečné Rusko a Polsko, Havlíček žil v Moskvě v kruzích slavjanofilských — jak neměli se jeho vystoupením *Malý* a staří vlastenci zděsit? Nebyla to hotová slovanská revoluce? Byla a přišla v čas a Havlíček nebál se také sáhnouti na Tyla, nebál se dokonce vystoupiti proti Kollárovi.

Když spor s Kollárem vypukl, zmíněný již slovenský dopisovatel Havlíčkův ve »Slovanu« dotkl se, píše proti Kollárovi, také Havlíčkova článku z r. 1846, v němž právě vydal heslo: Čech, ne Slovan. Dopisovatel rozuměl Havlíčkovi tak, jakoby tento byl popíral reálnost Slovanstva. K tomu Havlíček dává vysvětlení svého stanoviska. Trvá na svém mínění, že totiž »chtějíce býti dobří Slované, musíme napřed pěstovati dobro svého vlastního kmene a že Slovanstvo jen tenkrát se upevní, když jednotliví jeho kmenové, jmenovitě Čechoslované, Jihoslované, Poláci a Rusové, každý se vzdá a mezi sebou ve vzájemné přátelské podpoře o závod půjdou«.